

DIGITALIZACIJA GRAĐE U KNJIŽNICAMA S OSVRTOM NA DIGITALIZACIJU HEMEROTEKE U GRADSKOJ KNJIŽNICI "FRANJO MARKOVIĆ" KRIŽEVCI

LOVRO JANEŠ

Gradska knjižnica Franjo Marković
A. G. Matoša 4, HR - 48260 Križevci
knjiznica-krizevci@kc.htnet.hr

ŠTO JE DIGITALIZACIJA?

Digitalizacija u užem smislu riječi znači pretvaranje informacija u digitalni zapis. U knjižničarstvu pod digitalizacijom najčešće podrazumijevamo prijenos analogne građe u digitalni format.

Pod analognom građom podrazumijevamo građu u tradicionalnoj tehnologiji: rukopisi, knjige, časopisi, novine, mikrofilm, grafika, razglednice..., dok se pod digitalnom građom podrazumijeva sva građa rađena u elektroničkoj tehnologiji:

- fizički nosilac informacije je CD, DVD, disketa, magnetska traka i sl.
- online građa dostupna preko računalne mreže (zbirke podataka, mrežne stranice, elektronički časopisi, diskusijske grupe, digitalizirane inačice analognih publikacija...)

ZAŠTO DIGITALIZIRATI?

Prednosti digitalizacije:

- stavljanje građe na Web omogućava veću i bržu dostupnost korisnicima diljem svijeta
- mogu se izraditi visokokvalitetne kopije jer se pri umnožavanju na gubi na kvaliteti
- digitalna građa (uključujući i slike) ne oštećuje se korištenjem, tj. kvaliteta s vremenom ne nestaje i ne umanjuje se uporabom

Nedostaci digitalizacije:

Unatoč očitim prednostima, digitalizacija ima i svoje nedostatke:

- jedan od najčešćih nedostataka koji se spominje u literaturi je digitalna zaštita tj. zaštita od uništenja što se rješava migracijom, emulacijom, održavanjem elektroničkih arhiva te različitih kombinacija hardvera i softvera.
- papir, za razliku od digitalnog medija, ostaje oku čitljiv, bez potrebe za dodatnom opremom
- dokumenti tiskani na bezkiselinskom papiru i čuvani u hladnom prostoru s malo vlage mogu trajati nekoliko stotina godina
- digitalizacija nije zaštita, barem ne za sada!
- digitalizacija je skupa, najviši su troškovi radne snage
- nedostatak standarda otežava digitalno pohranjivanje
- digitalizacijom se slike pretvaraju u bitove koji se zatim moraju rekonstruirati da bi se slike vidjele pri tome se sjenoviti prijelazi na slikama mogu pretvoriti u oštre kontraste

OPREMA ZA DIGITALIZACIJU

Mada potrebe projekta i različiti oblici originalne građe stavljaju pred nas različite zahtjeve za hardware-om i software-om, najčešće digitalizacija zahtijeva sljedeću opremu:

Hardverska oprema neophodna za digitalizaciju je sljedeća: PC / Macintosh (stara ili nova konfiguracija), skener ili digitalna kamera, back-up pogon (CD pisač, zip, jaz i sl.), pisač u boji ili crno-bijeli i pristup mreži.

Četiri najčešće vrste skenera su:

- ručni
- stolni (flatbed)
- skeneri za dijapozitive (dija-skeneri)
- rotacijski (drum)

Pri odabiru skenera treba obratiti pozornost na optičku rezoluciju (za web stranicu dovoljno je 72 dpi; za dijapozitive i filmove min. 1200 dpi), dubinu boje, vrstu konektora (utječe znatno na brzinu skeniranja) i dimenzije.

Digitalne kamere koriste se za trodimenzionalnu, krhku, lomljivu građu i sl. i koriste se samostojeće digitalne kamere.

Softver neophodan za projekt digitalizacije je:

- softver za skeniranje (TWAIN - Technology without an interesting name)
- softver za obradu slike - npr. Adobe Photoshop
- optičko prepoznavanje znakova (OCR) - npr. ScanSoft OmniPage, Abby Finereader

Pri odabiru opreme treba obratiti pozornost još na: stupanj znanja i vještine osoblja, skeniranje, organizaciju, uređivanje, označivanje i indeksiranje, prikazivanje, pohranu i prilagođavanje vrsti objekta digitalizacije.

RAZLOZI ZA DIGITALIZACIJU

Najčešći razlozi zbog kojih pristupamo digitalizaciji nekog sadržaja su sljedeći:

- očuvanje intelektualnog sadržaja
- smanjivanje mehaničkog oštećivanja izvornika kao i sigurnost za slučaj da se izvornici ukradu ili unište
- ušteda prostora: oštećena građa može se otpisati ukoliko je intelektualni sadržaj njena jedina vrijednost, a očuva se prijenosom na drugi medij
- povećanje dostupnosti: mrežni digitalni oblici omogućavaju istodoban pristup za više korisnika
- učestalost korištenja građe sada i u budućnosti

KRITERIJI ZA SELEKCIJU GRAĐE

Od kriterija za selekciju građe najčešće se navode:

- svojstva građe - je li građa stara ili se radi o rijetkom primjerku
- građa koja se fizički ne nalazi u knjižnici nego negdje drugdje
- fizičko stanje
- učestalost korištenja građe sada i u budućnosti
- troškovi i vrijeme potrebno za provođenje postupka
- je li potrebno zadržati izvornik
- štiti li se time izvornik od daljnjeg korištenja
- je li publikacija već negdje prenesena na drugi medij
- oprema i mogućnosti kojima knjižnica raspolaže
- broj potencijalnih korisnika te građe
- izvori financiranja
- vrijednost
- primjerenost za široku distribuciju
- tehnička i pravna ograničenja
- razmotriti tzv. hibridnu reprografiju (kombinacija mikrofilmiranja i digitalizacije - mikrofilmiranje omogućuje sigurnost i zaštitu, a digitalizacija osigurava veću dostupnost i mogućnosti korištenja; u tom postupku digitalizacija se vrši s mikrofilma)

SURADNJA MEĐU USTANOVAMA

U projektu digitalizacije osobito je važna suradnja s drugim ustanovama zbog:

- sprječavanja višestruke digitalizacije istih djela
- razmjene iskustava s drugim ustanovama na nacionalnoj i međunarodnoj razini (AKM: Arhivi-Knjižnice-Muzeji). Neophodno je i praćenje projekata u ostalim knjižnicama u Hrvatskoj, a posebno u inozemstvu.

AUTORSKA PRAVA

Za digitalizaciju građe je mjerodavan zakon o autorskom pravu (NN 53/91, 58/93, 9/99, 67/01), a posebno možemo izdvojiti čl. 26 - imovinska prava autora, čl. 37. - autorovo pravo davanja odobrenja za obradu ili drugu preinaku svojeg djela, čl. 47. - popis dopuštenih radnji bez odobrenja autora i čl. 48. - popis dopuštenih radnji bez odobrenja autora i bez plaćanja naknade za korištenje

PROJEKT DIGITALIZACIJE

Uspjeh digitalizacije ovisi o dobro osmišljenom projektu. Zato je potrebno:

jasno definirati ciljeve i svrhu digitalizacije, razraditi metodologiju i tehniku kojima ćemo se koristiti u procesu digitalizacije, odabrati standard, sagledati trenutno stanje i buduće potrebe, predviđena sredstva i predviđeno trajanje projekta te prilagoditi projekt potrebama korisnika.

MALE I SREDNJE GRADSKOJE KNJIŽNICE

U malim knjižnicama prilikom selekcije građe koja će se digitalizirati prednost ima građa koja: ima vrijednost za lokalnu zajednicu, nema širi nacionalni značaj da se izbjegne nepotrebno ponavljanje digitalizacije, ima vrijednost za korisnike (upotrebljivost, često se koristi) te stari i vrijedni primjerci u svrhu očuvanja.

Zbog sve pristupačnijih cijena tehnologije, oprema za digitalizaciju je danas dostupna i malim knjižnicama, pa knjižnice sve više ulaze u projekte digitalizacije samostalno. Unatoč tome u malim knjižnicama obično nedostaje adekvatnog osoblja koje bi obavljale digitalizaciju pa se digitalizacija može povjeriti nekoj vanjskoj ustanovi ili se može obavljati u suradnji s drugim knjižnicama ili srodnim ustanovama.

DIGITALIZACIJA HEMEROTEKE U GRADSKOJ KNJIŽNICI "FRANJO MARKOVIĆ" KRIŽEVCI

Gradska knjižnica "Franjo Marković" započela je s izgradnjom Zavičajne zbirke Crisiensia (vidi: www.knjiznica-krizevci.hr) i prikupljanja novinskih članaka u hemeroteku već 1975. godine. Do sada je prikupljeno oko 1800 sv. monografskih publikacija te veliki broj serijskih publikacija, rukopisa, AV-građe, starih razglednica, polupublicirane, efemerne građe i novinskih članaka koji se odnose na područje Križevaca, od 1975. do 2003. godine. Tako bogata i vrijedna zbirka koju je potrebno čuvati, ponukala nas je na razmišljanje o zaštiti onog dijela zbirke koji je najugroženiji od propadanja.

HEMEROTEKA

Unutar Zavičajne zbirke je vrijedna, ali i najugroženija od propadanja, zbirka novinskih članaka iz razdoblja 1975.-2003. (28 godina). Hemeroteka je zbirka novinskih članaka izreznanih iz svih dnevnih i tjednih novina koji se svojim sadržajem odnose na područje Križevaca i okolice. Zbog zaštite i očuvanja te zbirke odlučili smo se na digitalizaciju Hemeroteke.

Gradska knjižnica Križevci, prema Standardima za narodne knjižnice nije obavezna trajno čuvati dnevne i tjedne novine, za što nam uostalom nedostaje prostora. No u tim dnevnim novinama i tjednicima objavljuju se novinski članci koji su sadržajem vezani za ovaj kraj. Stoga se već 1975. g. formiranjem Zavičajne zbirke Crisiensia počelo sustavno prikupljati, spremati i čuvati sve novinske izreske vezane za područje Križevaca i okolice. Novinski

izresci iz dnevnih novina i tjednika (Večernji list i Vjesnik, kasnije Jutarnji list, Glas Prigorja i Podravine i od nedavno Podravski list) koji se odnose na događanja na području Križevaca i potkalničkog kraja, lijepljeni su na hamer papir i čuvaju se u mapama složeni kronološkim redom. Najstariji izresci iz 1975. godine na dalje, već su toliko trošni i uništeni od stajanja da ih je vrlo teško iščitavati. Također nam mape zauzimaju dosta prostora u inače skučenom Studijskom odjelu i vrlo su nepregledne za pretraživanje. Kada korisnik traži pojedini članak, a nije siguran iz kojeg je to perioda, potrebno je fizički pregledavati i listati mape, čitati pojedine članke dok se ne pronađe tražena informacija. Novinski izresci, odnosno članci, dio su naše bliže povijesti ali vrlo korisni za proučavanje cjelokupnog života pojedinog kraja. Sve su to bili razlozi potrebe zaštite i očuvanja Hemeroteke. Zbog zaštite i očuvanja te zbirke odlučili smo se na digitalizaciju Hemeroteke.

Projekt izrade digitalizirane Hemeroteke, tj. digitalizacije članaka iz dnevnog tiska (Večernji list, Vjesnik, Jutarnji list) koji se odnose na Križevce i okolicu obavlja se od prije godinu dana. Također je do sada digitaliziran na CD-ROM mediju dio najstarijih novinskih izrezaka i to za godine: 1975.- 1978. Tekstovi i slike na tom CD-ROM-u su u PDF formatu (Portable Document Format), tako da su čitljivi praktično na svakom računalu opremljenim CD uređajem. CD-ROM uključuje instalaciju potrebnog softvera i moguće ga je koristiti na PC-u, Mac-u i drugim računalima. U planu imamo digitalizaciju cjelokupne zbirke novinskih članaka (hemeroteke): od 1975. godine do danas.

Sam proces digitalizacije možemo podijeliti u nekoliko faza:

- Odabir i označavanje članaka u novinama - treba se obavljati svakodnevno i potrebno je da je jedna osoba zadužena za to.
- Izrezivanje članaka iz novina i spremanje - obavlja jedna osoba dva puta ili jednom mjesečno.
- Skeniranje članaka i pohrana u računalo - obavlja periodično jedna osoba sa potrebnim znanjem skeniranja i obrade fotografija.
- Skeniranje se radi na rezoluciji 300dpi i formatu jpeg. Rezolucija 300dpi još uvijek omogućava kvalitetno OCR očitavanje (pretvaranje slike u tekst).
- Spremanje na poseban CD-ROM radi sigurnosti - obavlja se periodično.
- Obrada slika i spremanje u oblik pogodan za korištenje na računalu ili na internetu - za sada je mali dio obrađen i spremljen na CD-ROM u PDF formatu koji mogu koristiti korisnici unutar knjižnice. U planu je osim skeniranja i OCR obrada i spremanje u HTML formatu ili nekom sličnom formatu kao i stavljanje na mrežu (Internet) cjelokupne zbirke novinskih izrezaka.
- Do sada smo stavili na mrežu (na našu web stranicu) dio građe iz 2003. godine (rujan, listopad i studeni). Pretraživanje članaka može se raditi prema datumu i ključnoj riječi. Članci se mogu arhivirati na drugi medij ili printati.

ZAKLJUČAK

Zbog sve niže cijene tehnologije i sve boljeg informatičkog obrazovanja knjižničara, digitalizacija je danas sve dostupnija i u srednjim i malim knjižnicama. Unatoč tome cijena digitalizacije (prije svega cijena radne snage) još je uvijek razmjerno visoka pa je prije započinjanja sa projektom digitalizacije potrebno pažljivo odabrati što će se digitalizirati i odabrati odgovarajući postupak digitalizacije. Gradska knjižnica "Franjo Marković" postupno postavlja Hemeroteku dostupnom na našu web stranicu: www.knjiznica-krizevci.hr.

LITERATURA:

Arhivi, knjižnice, muzeji: zbornik radova. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1998.

Arhivi, knjižnice, muzeji: zbornik radova. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2001.

Arhivi, knjižnice, muzeji: zbornik radova. Zagreb: Hrvatsko muzejsko društvo, 2002.

DADIĆ, Vera (1981): Program zaštite starih hrvatskih novina. Summary. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 25, 1-4, str.53-59.

- JANEŠ-ŽULJ, Marjana (1998): *Gradska knjižnica "Franjo Marković" Križevci: spomen knjiga u povodu 160. godišnjice postojanja*, Križevci: Gradska knjižnica "Franjo Marković".
- MESIĆ, Đurđa (1988): Građa i informacije u zavičajnim zbirka narodnih knjižnica i načini prikupljanja. *Informatologia Jugoslavica*, 20, 3-4, str.209-217.
- MESIĆ, Đurđa (1988): Stanje zavičajnih zbirki i mogućnost njihova razvoja. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 31,1-4, str 209-210.
- PEJIĆ, Ilija (1996): Zavičajna zbirka Narodne knjižnice "Petar Preradović" Bjelovar. *Prosvjeta*, Zagreb, str. 13-14.
- Slobodni pristup informacijama u službi kulturnog razvitka: zbornik radova*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2002.
- ŠEGOTA-NOVAK, Marija (1985): Zavičajna zbirka Naučne biblioteke Rijeka. *Informativni bilten Kulturno-prosvjetnog sabora Hrvatske*, 1, 1, str. 21-23.